

ΜΑΡΚΟΣ ΑΥΓΕΡΗΣ: ΚΡΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ

Ο Λίνος Πολίτης στην *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* του, και στο κεφάλαιο «Κριτική», σημειώνει: «Άλλοι που ασκούν την κριτική όχι ως κύριο έργο, αλλά παράλληλα με τη λογοτεχνική ή άλλη τους δράση, είναι ο Σπ. Μελάς, ο Γερ. Σπαταλάς, ο Μ. Αυγέρης (1884-1973): ο τελευταίος επηρεάζεται στην κρίση του από την αριστερή πολιτική του τοποθέτηση, αλλά ποιητής και ο ίδιος, κρίνει με πολλή ευαισθησία το έργο π.χ. του Σικελιανού, του Καζαντζάκη και άλλων»¹. Αντίθετα ο Νίκος Παππάς στην *Αληθινή Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, ανάμεσα στα άλλα, γράφει «Οι κριτικές απόψεις του Αυγέρη για την ποίηση του Κώστα Βάρναλη, του Άγγελου Σικελιανού είναι γεμάτες πλάνες και άδικες καταφορές. Κρίνει τις ιδέες του Σικελιανού και όχι την ποίησή του»². Συγκεκριμένα, το παραπάνω είναι το πιο ήπιο απόσπασμα που μπόρεσα να ανιχνεύσω στο κείμενο του Νίκου Παππά για τον Μάρκο Αυγέρη. Ενώ τα ίδια περίπου γράφει και ο Μανόλης Αναγνωστάκης στα *Συμπληρωματικά*, όμως με ένα ήθος σπάνιο προσπαθεί να τοποθετήσει τον Αυγέρη μέσα στο πλαίσιο της εποχής και να δικαιολογήσει γιατί η κριτική του σκέψη «δεν απαλλάχτηκε από όλα τα ψυχολογικά και πνευματικά παρεπόμενα που έχει κάθε όψιμη χειρονομία»³.

Επισημαίνοντας τις αδυναμίες του Αυγέρη ο Μανόλης Αναγνωστάκης, ευπατριδής της ποίησης, της κριτικής, και γενικότερα της ζωής, λίγο παρακάτω συνεχίζει: «Αυτή η “αρνητική πλευρά” Αυγέρη, που καλύπτεται περισσότερο ευτυχώς με τα περιστασιακά του κείμενα, άρθρα, σχόλια, σημειώματα, στον περιοδικό και ημερήσιο τύπο της τελευταίας τριακονταετίας, και “περνά” λιγότερο στα πιο εκτεταμένα δοκίμια και τις μελέτες του, δεν φαίνεται ικανή να

1. Λίνου Πολίτη, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, 11^η ανατύπωση, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2002, σ. 267.

2. Νίκου Παππά, *Η αληθινή ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Τύμφη 1973, σ. 456.

3. Μανόλης Αναγνωστάκης, *Τα Συμπληρωματικά, Σημειώσεις Κριτικής*, στιγμή, Αθήνα 1990, σ.

συσκοτίσει ένα σημαντικό μέρος του έργου του. Εκεί, απαλλαγμένη από πρόσκαιρες και ανεξήγητες στην απλοϊκότητά τους, κάποτε, σκοπιμότητες, η σκέψη του, ευκίνητη, λαγάρη, διεισδυτική, πρωτότυπη, ευρηματική, κινείται σε μιάν άλλη διάσταση πού αξίζει να τη μελετήσουμε και να διδαχθούμε από αυτήν»⁴.

Αυτά και άλλα τινά με έκαναν να ξαναδιαβάσω στο βιβλίο του Μ. Αυγέρη *Ζητήματα της Λογοτεχνίας μας*, το πέμπτο κεφάλαιο το οποίο φέρει τον τίτλο «Νέα Ποίηση», μερικές γενικές παρατηρήσεις του, όπως π.χ. να παρουσιάζει τη «μοντέρνα» ποίηση ως ένα «μερικό φαινόμενο» μέσα στην κρίση των αισθητικών αξιών του παλιού κόσμου⁵. Στο κεφάλαιο αυτό διαβάζουμε και τους εξής αφορισμούς:

1) «Ο ρεαλισμός του 19^{ου} αιώνα ήταν μια από τις μεγάλες δόξες του αστικού κόσμου. Σήμερα έχει εκφυλιστεί στα μικρά στιγμιότυπα και στην απόδοση της εξωτερικής ψυχικής ροής⁶ [...] ο φουτουρισμός είναι μια μορφή πνευματικής κρίσης⁷ [...]».

2) [Οι αισθητικές μορφές είναι διαλυμένες γιατί εκφράζουν] «την αγωνία της στεριότητας και τη σύγχυση μιας εποχής κι ενός κόσμου»⁸.

3) «Όσο για την ανάγκη της πρωτοτυπίας στην τέχνη, αυτό είναι ένα αισθητικό αίτημα δεμένο με την ίδια τη φύση της τέχνης κι είναι πάντα μια διαδικασία που δεν οδηγεί στη διάλυση αλλά στον αδιάκοπο μετασχηματισμό των μορφών»⁹.

Απ' αυτού του είδους την αντιμετώπιση στα *Ζητήματα της Λογοτεχνίας μας* δεν γλύτωσε καμιά μορφή τέχνης. Η ζωγραφική, η μουσική, και φυσικά η λογοτεχνία. Έτσι, κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, φοβάμαι πως ο Αυγέρης αντιμετώπισε το έργο του Σικελιανού, μόνον μέσα από τη συγκεκριμένη οπτική αλλά όμως με πολλή αγάπη, αφού γράφει στο βιβλίο του *Σικελιανός* πως «Ο Άγγελος Σικελιανός αν συγκριθεί με τους σημερινούς παγκόσμιους ξακουσμένους ποιητές, μπορεί να σταθεί πλάι στους πιο μεγάλους»¹⁰.

Και δικαιολογεί την άποψή του αυτή ως εξής. Η ποίηση του Σικελιανού:

1) Έχει έντονα δικό της χαρακτήρα.

2) Διαθέτει πρωτοφανή αίσθηση ζωής.

3) Αναγγέλλει κι αποκαλύπτει κάτι από το παρθενικό κι ανέκδοτο

βάθος των πραγμάτων.

4. Μανόλης Αναγνωστάκης, *Τα Συμπληρωματικά*, ό.π. σσ. 137-138.

5. Μάρκου Αυγέρη, *Ζητήματα της Λογοτεχνίας μας*, Σύγχρονη εποχή, Αθήνα 1979, σ. 186.

6. Μάρκου Αυγέρη, *Ζητήματα...*, ό.π. σ. 187.

7. Μάρκου Αυγέρη, *Ζητήματα...*, ό.π. σ. 187.

8. Μάρκου Αυγέρη, *Ζητήματα...*, ό.π. σ. 205.

9. Μάρκου Αυγέρη, *Ζητήματα...*, ό.π. σ. 205.

10. Μάρκου Αυγέρη, *Σικελιανός*, Θεμέλιο, Αθήνα 1966, σ. 11.

4) Είναι σπάνια έκφραση ανθρώπινης εμπειρίας.
 5) Είναι μια από τις πιο αίσιες εκφράσεις μέσα στην αρκετά πένθιμη έκφραση του δυτικού κόσμου.

6) Η αισιοδοξία του αντλείται από ένα ενδοζωϊκό πνεύμα που εμψυχώνει τα εγκόσμια.

7) Είναι στον αντίποδα του Έλιοτ.

8) Η αντίθεση με τον Έλιοτ, που είναι εκφραστής του δυτικού κόσμου, τον φέρνει σε αντίθεση με όλη την άλλη δυτική σκέψη.

9) Προσπαθεί να προσαρμόσει παλιά ελληνικά σύμβολα και γενικώς, αντλώντας από την παράδοση, προσπαθεί να δώσει μια ενότητα με σύγχρονο πνεύμα.

10) Διατηρεί μian αθωότητα ξεχασμένων καιρών, τάση που παρουσιάστηκε πριν από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.

11) Η ποίησή του είναι άχολη¹¹.

Ο Αυγέρης επίσης:

1) Αντιλαμβάνεται τις επιδράσεις που άσκησαν στο έργο του Σικελιανού το προηγηθέν του *Αλαφροΐσκιωτο*, οι μπαλλάντες βόρειων λαών αλλά και ποιητές όπως οι: Ντ' Αννούντσιο, Πάσκολι, Καρντούτσι, Σινιορέ, Μπανβίλ, Κλωντέλ.

2) Σημειώνει πως ο Σικελιανός στον *Αλαφροΐσκιωτο* «παίρνει συνείδηση της δικής του δύναμης και πετάει με τα δικά του φτερά».

3) Χαρακτηρίζει επίσης ως «πλήρες μέστωμα της αντρίκιας του δύναμης» το ποίημα *Μήτηρ Θεού*, το «Πέμπτο Ευαγγέλιο» κι άλλα κομμάτια απ' το «Πάσχα των Ελλήνων».

4) Επισημαίνει πως, από τον *Αλαφροΐσκιωτο* ακόμη, ο λαός διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στο έργο του και πως αυτός ο λαός είναι ο αγρότης. Αλλά πολύ αργότερα στα δράματά του *Ο Χριστός στη Ρώμη* και *Ο Θάνατος του Διγενή* θα ιδεί ο Σικελανός τον λαό σαν παράγοντα που δημιουργεί ιστορία.

5) Θεωρεί πως η ποίηση του Σικελιανού παρουσιάζει «θαυμαστή ενότητα και κοινά χαρακτηριστικά» από την αρχή ως το τέλος της, στην κοσμοθεωρία, στα συναισθήματα, στο ύφος, στους ρυθμούς. Κυρίως στον γενικό τόνο της.

6) Διακρίνει πως κάθε φορά υπάρχει μια «δεσπόζουσα τάση όπου κυριαρχούν ορισμένα χαρακτηριστικά».

7) Αναγνωρίζει μια «παγανιστική λατρεία στην αρχή για τη φύση, μια μεταφυσική διάθεση στην ωριμότητά του αλλά κοντά στα γεράματα[!]', ισχυρίζεται πως «ο στίχος χαλαρώνει, ο ρυθμός χάνει την εκφραστικότητά του, οι

11. Μάρκου Αυγέρη, *Σικελιανός*, ό.π., σσ. 11-16.

παραστάσεις του είναι λιγότερο πλαστικές και τα πρωτυτερινά τους λαμπρά χρώματα θαμπώνουν». Και αυτά συμβαίνουν από τον *Διθύραμβο του Ρόδου* και μετά. Αναφέρεται δηλ. στους «Ίμερους», «Κορφή του Νισύρου», «Λιλίθ», «Μελέτη θανάτου», και «Μέγιστον Μάθημα», που, όπως γράφει, «τα διακρίνει ένα αίσθημα θανάτου».

8) Ισχυρίζεται πως «μερικά χρόνια πριν από το τέλος της ζωής του, ο οίστρος του Σικελιανού ξαναπαίρνει καινούρια ορμή» εντός της οποίας ξεχωρίζει την «Ιερά Οδό» και τις τραγωδίες *Ο Χριστός στη Ρώμη* και *Ο Θάνατος του Διγενή*.

9) Κάνει λόγο για τον *Πρόλογο στη Ζωή*, έργο που το βρίσκει γεμάτο ανισότητες και ελαττώματα. Μάλιστα για το πέμπτο μέρος του, που το ονομάζει «Προσωπική Δημιουργία», ενώ πρόκειται για τη «Συνείδηση της Προσωπικής Δημιουργίας», γράφει πως δημοσιεύτηκε τριάντα χρόνια αργότερα από τα άλλα γιατί «κι ο ίδιος είχε βαρεθεί αυτή την ποιητική μορφή που τον άφηνε ανικανοποίητο»¹². Βεβαίως έχω ήδη δείξει πως τα πράγματα δεν έχουν έτσι¹³.

10) Ελέγχει τον Σικελιανό διότι «εγκατέλειψε τον έμμετρο λόγο», και «αφήνεται στον οίστρο του», ώστε το αποτέλεσμα είναι «χαοτικό», όπως και στα πεζά του «αν αφαιρέσει κανείς τη μελέτη του για τον Παλαμά».

11) Βρίσκει ως καλύτερα ποιήματα τη *Μητέρα Θεού* και το «Πέμπτο Ευαγγέλιο» από το «Πάσχα των Ελλήνων», ενώ τους «Ίαμβους» [sic] και τα «Ορφικά» τα βρίσκει και αυτά «θαμπά».

12) Τον θεωρεί ως ποιητή «imagiste», επισημαίνει τον «διονυσιασμό, τους δοξαστικούς και θριαμβικούς του τόνους, την αισθησιακή χαρά, τον ρόλο των φωνηέντων στην ποίησή του».

13) Μιλάει για το μέτρο του, «τον ίαμβο», απλώς όμως περιγραφικά.

14) Ελπίζει στον «πλούτο της γλώσσας» και

15) Εξαίρει το γεγονός ότι για τον Σικελιανό η ποίηση υπήρξε «λειτούργημα σπουδαίο και μεγάλο»¹⁴.

Ποιες όμως αδυναμίες πιστεύει ο Αυγέρης ότι παρουσιάζει το έργο του Σικελιανού; Του καταλογίζει ότι:

1) Πάσχει από «υπερτροφική εγωπάθεια».

2) Διακατέχεται από «μεγαλοστομία, στόμφο, μεγαλαυχία».

3) Το ύφος του ήταν παράδοση στα χρόνια της νέας τέχνης, όπως η μεγαλαυχία και το «épaier les[le] bourgeois», προφανώς λόγω του γεγονότος ότι κυκλοφορούσαν και εντυπωσίαζαν στην Ελλάδα οι ιδέες και οι πρακτικές του

12. Μάρκον Αυγέρη, *Σικελιανός*, ό.π. σσ. 19-40.

13. Βλ. Ρίτσα Φράγκου-Κικιλία, Άγγελος Σικελιανός. *Βαθμίδες Μύησης*, Πατάκης, Αθήνα 2002, σσ. 123-156 (Τα κεφ. «Το Κατορθωμένο Σώμα. Ένα ακατόρθωτο βιβλίο του Άγγελου Σικελιανού» και «Το Κατορθωμένο Σώμα»). Μια ανακεφαλαίωση).

14. Μάρκον Αυγέρη, *Σικελιανός*, ό.π. σσ. 19-40.

Ντ' Αννούντσιο και του Νίτσε.

4) «Γεμίζει την ποίησή του με την αγέρωχη κραυγή του τη γεμάτη πίστη στον προορισμό του».

5) Μιλάει με βαθιά περιφρόνηση για «τους πολλούς, το πλήθος, τον όχλο». Φέρνει ο Αυγέρης παραδείγματα γι' αυτό από τον *Πρόλογο στη Ζωή*, «και από κάποιο[!] άλλο τραγούδι».

6) Θεωρεί ως σπουδαία την ουτοπική Δελφική Ιδέα. Την «ἀρχὰν τῶν ἀρίστων» δε, που είναι υπότιτλος αλλά και μοτίβο στον *Δελφικό του Λόγο*, πιστεύει ως μοναδική λύση για την ένωση των λαών, ενώ είναι ως σκέψη «αφελής».

7) Πιστεύει στην πνευματική ένωση των ανθρώπων, μία ουτοπία που μαζί με την αυταπάτη και την παραίσθηση «είναι οι μεγάλες θεότητες της παρακμής».

8) Υπήρξε αντίθετος με τον Βενιζέλο, και δημοσίευσε ποιήματα υπέρ του βασιλιά Κωνσταντίνου. Επίσης το 1920 [1922] τυπώνει το [Ανοιχτό] Υπόμνημα στη Μεγαλειότητά του όπου «προτείνει στον Κωνσταντίνο να αναλάβει την αρχηγία Ελλήνων και Μπολσεβίκων και να κινήσει σ' έναν καθαρχτήριο πόλεμο θρησκευτικό κατά της αμαρτωλής Ευρώπης».

9) Το έργο του κρύβει μια ενδόψυχη φιλοσοφία που από μοναχική της είναι βάρος για την τέχνη.

10) Ο πυρετός, η μέθη, το δυναμικό πνεύμα της ζωής δεν έχουν «κανένα διαλεκτικό χαρακτήρα και δεν οδηγούν σε καμιά επαναστατική αντίληψη». Όλα είναι κυκλικά.

11) «Σε αντίθεση με τον Σολωμό το κέντρο που βαρραίνει δεν βρίσκεται στον άνθρωπο, παρά στην παγκοσμιότητα έξω από αυτόν»[!]¹⁵. Βεβαίως ο Αυγέρης έχει επισημάνει τον συγκρητισμό του Σικελιανού καθώς και την επίδραση που άσκησε στη σκέψη του ο βίος και το έργο του Giordano Bruno.

Σχετικά με το δραματικό έργο του Σικελιανού, που το αποκαλεί «θέατρο», σημειώνει ο Αυγέρης πως:

1) «Στα δράματά του βλέπει το πνεύμα σαν αγωνιζόμενη απελευθερωτική δύναμη».

2) Ακόμα και στο «Δαίδαλο στη Σικελία» που δεν το τελείωσε ποτέ, ίσως και δεν τό 'γραψε καθόλου»¹⁶.

3) Και εδώ το πνεύμα του Σικελιανού κινείται μέσα στο «ρεύμα της αστικής φιλοσοφίας που υποτιμά το λογικό».

4) Μιας και στην περίπτωση της *Σίβυλλας* π.χ. «δεν χρειαζόταν καμιά μαντική δύναμη να προβλέψει κανείς τα όσα έμελλε να συμβούν γιατί από πολύ

15. Μάρκου Αυγέρη, *Σικελιανός*, ό.π. σσ. 44-50.

16. Μάρκου Αυγέρη, *Σικελιανός*, ό.π. σ. 54.

χρόνο πριν ήταν γνωστές οι καταχτητικές βλέψεις της Ιταλίας πάνω στη χώρα μας»¹⁷.

Πρέπει να επισημανθεί πως δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ο Αυγέρης αφιερώνει δέκα σελίδες για τις τρεις πρώτες τραγωδίες του Σικελιανού και είκοσι για τις δύο δεύτερες (6+14). Στις τρεις πρώτες (*Ο τελευταίος Ορφικός Διθύραμβος* ή *Ο Διθύραμβος του Ρόδου* - *Σίβυλλα* - *Ο Δαίδαλος στην Κρήτη*) τα πάντα, για τον κριτικό, είναι ιδωμένα από τον Σικελιανό μέσα από μια αστική ματιά. Στις δυο τελευταίες, κατά τον ίδιο μελετητή, ο Σικελιανός ανένηψε, είδε καθαρά τον ρόλο του λαού και τον πρόβαλε ως την κινητήρια επαναστατική δύναμη που θα ξαναφτιάξει τον κόσμο. Για απόδειξη φέρνει ως παράδειγμα στίχους από τον *Θάνατο του Διγενή*¹⁸.

Σε αντίθεση λοιπόν με τις πρακτικές του Σικελιανού, πάντα κατά τον Αυγέρη,

1) «Ο ρεαλισμός είναι η μεγαλύτερη κατάκτηση της νεότερης λογοτεχνίας, γιατί δίνει την εικόνα του σύγχρονου κόσμου με τη μεγαλύτερη πίστη και τελειότητα χωρίς να παραμελεί φυσικά την ψυχολογία και να καταργεί την ποίηση και τ' όνειρο όπως ισχυρίζονται οι κατήγοροί του». Και επίσης:

2) «Στις σοσιαλιστικές χώρες ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός έχει κατακτήσει το μυθιστόρημα και το διήγημα γιατί του το επιβάλλει η νέα πραγματικότητα, η σοσιαλιστική του, που όλο απλώνεται και δυναμώνει»¹⁹.

Ο Αυγέρης, όσον αφορά και στα καθαρά φιλολογικά, μας πληροφορεί πως:

1) «Όλα τα δράματα του Σικελιανού ακολουθούν τη φόρμα της Αττικής τραγωδίας με τις τρεις κλασικές ενότητες».

2) Αντίθετα προς την ποίησή του «το βάρος της ιδέας του Σικελιανού στα δράματά του κλίνει περισσότερο στην πολιτική -κοινωνική και όχι στη θρησκευτική σημασία του ανθρώπινου βίου» ενώ *Ο Χριστός στη Ρώμη* κι ο *Θάνατος του Διγενή* «εμπνέονται από το πνεύμα του πλατινού ανθρωπισμού και της σημερινής ανθρωπίνης πρωτοπορίας».

3) Η ελληνολατρία και η αρχαιολατρία του Σικελιανού είναι μία «ρομαντική προσήλωση στα περασμένα».

4) Επηρεάζεται από τον Ντ' Ανούντσιο και τον Νίτσε με τη φωνή των οποίων μιλάει το ιμπεριαλιστικό πνεύμα της χώρας τους.

5) «Η ποίησή του τον [!] προσιδιάζει προς μια ποιητική θεώρηση από έναν άνθρωπο που ζει έξω από τον κοινωνικό πυρετό και η παραξάλη του

17. Μάρκου Αυγέρη, *Σικελιανός*, ό.π. σ. 63.

18. Μάρκου Αυγέρη, *Σικελιανός*, ό.π. σ. 81.

19. Μάρκου Αυγέρη, *Σικελιανός*, ό.π. σσ. 86-87.

καιρού λίγο τον εγγίζει» [!].

6) Υπήρξε «ένας αθώος που τον ξύπνησαν οι τελευταίες εθνικές δοκιμασίες»²⁰.

Αυτά grosso modo υποστηρίζει ο Αυγέρης στα τέσσερα κείμενα (Η ποίησή του -Το θέατρό του- Κριτικός απόλογος- Ο Σικελιανός -(διάλεξη)- που συγκροτούν το βιβλίο του *σικελιανός*, της έκδοσης του 1966.

Για να δούμε όμως μια άλλη ανάγνωση τι θα είχε να αντείπει επί των παραπάνω παρατηρήσεων:

1) Ο Αυγέρης κατηγορεί τον Σικελιανό για μεγαλαυχία και εγωπάθεια. Αλλά το 1935 γράφει ο ίδιος «Εγώ είμαι ο γνιος ο αγαπητός», τίτλος ποιήματος που κατόπιν μετονομάστηκε σε «Νῦν ἐγεννήθη Ὑμῖν»²¹.

2) Το γεγονός ότι η ποίηση του Σικελιανού είναι «αίσια» θεωρείται από τον Αυγέρη ως προσόν, που τον φέρνει σε αντίθεση με τη δυτική σκέψη. Πώς ο Αυγέρης εννοεί τη δυτική σκέψη; Προφανώς, συλλήβδην ισοπεδωτικά αστική που ομφαλοσκοπεί και στρέφεται περίξ του εαυτού της. Βέβαια, αν δει κάποιος τη βιβλιοθήκη του Σικελιανού και σταθεί προσεχτικά στις πλούσιες παρασελίδες σημειώσεις του, θα διαπιστώσει πως, απεναντίας, τη δυτική σκέψη μέχρι τις μέρες του και τη γνώριζε και το έργο του δέχτηκε απ' αυτή ονκ ολίγες επιδράσεις. Αυτό μπορεί να το διαπιστώσει κάποιος ακόμη πιο εύκολα αν ρίξει, απλώς και μόνο, μια ματιά στον πίνακα ονομάτων του Ε' τόμου του *Πεζού Λόγου*²² όπου περνούν, πέραν φυσικά των αρχαίων συγγραφέων, των ιερών πατέρων κ.λπ., ιδιαιτέρως σημαντικοί ποιητές, πεζογράφοι και συγγραφείς κάθε επιστήμης της Δύσης και αυτοί που αρέσουν του Αυγέρη και αυτοί που δεν του αρέσουν. Εκείνο που εντυπωσιάζει ιδιαίτερος είναι ότι ο Αυγέρης πουθενά δεν κάνει λόγο για τον «Πρόλογο» στον *Λυρικό Βίο* που αποτελεί και την ποιητική του Σικελιανού, στην οποία ερμηνεύει αφενός τις μεγάλες του συνθέσεις και αφετέρου αυτή καθεαυτή τη λειτουργία της Ποίησης και τον ρόλο του Ποιητή.

Το κείμενο αυτό δημοσιεύτηκε το 1942 στη *Νέα Εστία* με περικοπές από τη λογοκρισία και προκάλεσε σάλο, αλλεπάλληλα δημοσιεύματα, θετικά και αρνητικά²³. Θα είναι τουλάχιστον αστειό να μην το γνώριζε ο Αυγέρης. Ενώ

20. Μάρκου Αυγέρη, *Σικελιανός*, ό.π. σ. 89-100.

21. «Νῦν ἐγεννήθη Ὑμῖν». Αντίστροφα και Παράλληλα *Η Ελληνική Ποίηση Ανθολογημένη*, Αθήνα 1962.

22. Αγγελου Σικελιανού, *Πεζός Λόγος*, Α-Ε, Φιλολογική Επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ίκαρος, Αθήνα 1978-1985.

23. Βλ. Γ. Κατόμπλη, *Βιβλιογραφία Α. Σικελιανού*, Αθήνα 1946, αρ. 1108-1160, Παρά τη φιλία τους, ο Αυγέρης, ζώντας του Σικελιανού, φέρεται να έχει γράψει ένα και μοναδικό κείμενο για τον Χριστό στη *Ρώμη* υπό τον τίτλο «Μια νέα δημιουργία» στο περιοδικό *Ελεύθερα Γράμματα* (15 Μαΐου 1946, σ. 143). Την 31^η Οκτωβρίου 1952 ο Αυγέρης μίλησε για τον Σικελιανό στο θέατρο «Αλίκη» σε μνημόσυνο που διοργάνωσε η Εταιρεία Ελλήνων Λογοτεχνών (Άλλοι ομιλητές: Ν. Βέης και ο Άγις Θέρος, ενώ απήγγειλε ο ηθοποιός Γιώργος Παππάς). Τον Νοέμβριο του 1952 δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Η πορεία μας* (σσ. 12-13) κείμενο του Αυγέρη με τίτλο «Το

κάνει λόγο για το [Ανοιχτό] Υπόμνημα στη Μεγαλειότητά του τονίζοντας το γεγονός της προτεινόμενης συμμαχίας Ελλήνων- Μπολσεβίκων, αποσιωπώντας όμως ότι ο Σικελιανός αποτεινόμενος προς τον Κωνσταντίνο του πρότεινε τη γενναία πράξη «να δώσουν τα χέρια» με τον Ατατούρκ. Να συνάψουν δηλαδή σύμφωνο ελληνοτουρκικής φιλίας πράγμα που έκανε ο Βενιζέλος εννέα χρόνια μετά. Γενικώς, όμως, ο Αυγέρης χαρακτηρίζει τον Σικελιανό ως πολιτικό-κοινωνικά «αθώο», σκέψη που δεν ξέρω πόσο είναι αθώα, ξεχνώντας:

- 1) Το παρόν του ποιητή στους Βαλκανικούς.
- 2) Το τηλεγράφημά του, το 1915, στον Βενιζέλο.
- 3) Το προαναφερθέν Υπόμνημα.
- 4) Την πρότασή του, όταν του ζητήθηκε να μιλήσει «για κάποιο θέμα»

στο Ιταλικό Ινστιτούτο, να αναφερθεί στην «προσωπικότητα και τη σκέψη του Giordano Bruno, για να πάρει την απάντηση από τον Grillenzoni “Mais c’ est scrabreux! C’ est très scabreux!»²⁴.

5) Το απαξιωτικό του κείμενο για τον D’ Annunzio του 1936, παρά το γεγονός ότι στα πρώτα του νιάτα θαύμαζε το έργο του²⁵, άλλωστε ο Αλαφροΐσκιωτος φέρει σαφείς επιδράσεις από το *Laus Vitae*.

6) Τη στάση του καθ’ όλη τη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας.

7) Τη στάση του στην κατοχή. Γράφει ο Αυγέρης ότι «Στις αρχές του 1942 άρχισε να εκδίδει με μια ομάδα φίλων του λογίων το παράνομο φύλλο με τον τίτλο “Ελευθερία” [...]»²⁶ πράγμα όμως το οποίο δεν επιβεβαιώνεται, προς το παρόν, από πουθενά. Η Έλλη Αλεξίου, που το επαναλαμβάνει, έχει την πληροφορία από τον Αυγέρη²⁷.

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι στο έργο του Αυγέρη δεν υπάρχει η παραμικρή αναφορά στα χειρόγραφα *Ακριτικά*, στη γενναία απόφαση να τα κυκλοφορήσουν χέρι-χέρι, μέσα στην κατοχή (1941) ο Σικελιανός και ο Σπύρος

πνεύμα της τραγωδίας στο Σικελιανό». Τον ίδιο χρόνο εκδόθηκε και το βιβλίο του, Άγγελος Σικελιανός. I. Η ποίησή του. II Το θέατρό του. III. Κριτικός απόλογος (σσ. 136). Στη δεύτερη έκδοση του βιβλίου αυτού, από τον εκδοτικό οίκο «Θεμέλιο», προστίθεται το κείμενο διάλεξής του για τον Σικελιανό που ο Αυγέρης έδωσε την 4^η Φεβρουαρίου 1962 στο θέατρο Κοτοπούλη (Rex). Αποσπάσματα της διάλεξης αυτής δημοσιεύτηκαν στην *Επιθεώρηση Τέχνης*, τ. 15, σσ. 342-344.

24. Βλ. Άγγελου Σικελιανού, *Πεζός Λόγος*, Γ’ φιλολογική επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ίκαρος, Αθήνα 1981, σσ. 37-42 και Άγγελου Σικελιανού, *Πεζός Λόγος Α’*, Αθήνα 1978, σσ. 13-24.

25. Βλ. Άγγελου Σικελιανού, *Πεζός Λόγος*, Γ’ φιλολογική επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ίκαρος, Αθήνα 1981, σσ. 37-42 και Άγγελου Σικελιανού, *Πεζός Λόγος Α’*, Αθήνα 1978, σσ. 13-24.

26. Μάρκου Αυγέρη, *σικελιανός*, ό.π. σ. 143.

27. Βλ. Έλλης Αλεξίου, «Οι συγγραφείς στην Αντίσταση», *Επιθεώρηση Τέχνης*, ό.π. σ. 322. Επ’ εσχάτων όμως -και ευτυχώς- η κυρία Λιλή Αλιβιζάτου επιβεβαίωσε με την έρευνά της τα λεγόμενα του Αυγέρη και της Αλεξίου, αναδημοσιεύοντας και «ένα άγνωστο ποίημα του Άγγελου Σικελιανού, γραμμένο στα χρόνια της δουλείας» (Λιλή Αλιβιζάτου, «Ένα λανθάνον αντιστασιακό ποίημα του Άγγελου Σικελιανού, που βρέθηκε ύστερα από 63 χρόνια», περ. *Νέα Εστία*, τ. 157, Μάιος 2005, σσ. 906-907.

Βασιλείου, που έκανε τις ξυλογραφίες, ενώ βεβαίως επιμένει στις τραγωδίες *Ο Χριστός στη Ρώμη* και *Ο θάνατος του Διγενή* για τις οποίες όμως φιλολογικές πληροφορίες δεν δίνει. Όσο για τη Δελφική Ιδέα που τη θεωρεί ως ουτοπική ας μην ξεχνάμε ότι χάρις σ' αυτή τη σικελιανική ουτοπία ξαναήχησε, μετά από αιώνες, ο δραματικός λόγος στα αρχαία θέατρα κι ας μην ξεχνάμε ότι το όνειρο του Σικελιανού πραγματοποιήθηκε εν μέρει και τώρα μαζεύονται ειδικοί από όλα τα μέρη του κόσμου και κάνουν πράξη την ευχή και την ελπίδα του Σικελιανού. Μόνο «Δελφικό Πανεπιστήμιο» δεν έγινε, ενώ γέμισε πια η Ελλάδα Πανεπιστήμια.

8) Όσο για το αν «καλές ήταν οι Δελφικές Γιορτές για τους τουρίστες», ο Αυγέρης φαίνεται να συμφωνεί με την τότε κυβέρνηση που έλεγε στο ζεύγος Σικελιανού πως, αν ήθελαν να συνεχιστούν οι Δελφικές Γιορτές, θα έπρεπε να συμφωνήσουν, ώστε αυτές να αποκτήσουν κάποια χροιά «τουριστική»²⁸.

9) Όσον αφορά στο έργο αυτό ο Αυγέρης μου δημιούργησε την εντύπωση πως γράφει από μνήμης. Δεν είναι συστηματικός, είναι όμως αξιοθαύματος. Όπως αξιοθαύματος είναι, όταν πρώτος εντοπίζει και έτσι διασώζει το αθησαύριστο από τον Κατσίμπαλη και άλλους ποίημα του Σικελιανού το «Τραγούδι», το οποίο ο ποιητής έχει αφιερώσει στον εξάδελφό του Νίκο Σικελιανό και το οποίο είχε δημοσεύσει στο περιοδικό *Ακρίτας* τον Ιούνιο του 1904, στη σελίδα 248. Το ποίημα που ανέσυρε ο Αυγέρης είναι το παρακάτω,

ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Στο Νίκο Σικελιανό

*Κάπου θάν' είν' τα πράσινα, βαθνά μεγάλα μάτια,
Κάτου από των ολόμαυρων μαλλιών τους πλοκαμούς.
Μα ακόμα δεν εχτίσαμε στη θάλασσα παλάτια,
Δεν κόψαμε παραθύρα, ψηλά προς τους δρυμούς.*

*Κάπου θάν' είνε τα πλατύνα θαμπόφωτα κανάλια
Όπου η αγάπες σμίγουνε και λάμπουν στανυρωτά.
Μα ακόμα δεν εφτάσαμε στα ηλιόφωτα ακρογιάλια
Ακόμα εδώ βρισκόμαστε και πάντα στανοιχτά.*

*Κάπου θάν' είνε και η θαμπές του χρυσαφιού κοιλάδες
Μα απ' την πηγή δεν έπιαμε του αχνού του φεγγαριού,*

28. Βλ. Εύα Πάλμερ-Σικελιανού, *Ιερός Πανικός*, μετάφραση John P. Anton, Εξάντας 1992, σσ. 120-135, 143-155.

Θα βρούμε κάπου τους καλούς της νύχτας κεραστάδες
Μα είνε τα χείλη ανέγγιχτα του μαύρου ποτηριού.

Τα δίχτυα μας θα πιάσουνε στα δάση απ' τα κοράλλια
Τον άλικο θα φέρωμε μες τον αγέρα ανθό,
Ακόμα είν' απ' τους κάμπους μας γεμάτα τ' ανθογνάλια
Δε βρίσκει το μολύβι μας ακόμα το βυθό.

Ας δούμε πώς το μεταφέρει ο Αυγέρης:

Κάπου θάν' είν' τα πράσινα, βαθυά μεγάλα μάτια
κάτω από των ολόμαντρων μαλλιών τους πλοκαμους.

Μ' ακόμα δεν εχτίσαμε στη θάλασσα παλάτια,
δεν κόψαμε παράθυρα ψηλά, **από** τους δρυμους.

Κάπου θάν' **είναι** τα πλατυά θαμπόφωτα κανάλια,
όπου οι αγάπες σμίγουνε και λάμπουν σταυρωτά.

Μ' ακόμα δεν εφτάσαμε στα **ολόφωτα** ακρογιάλια,
ακόμα εδώ βρισκόμαστε και πάντα **στ'** ανοιχτά.

Κάπου θάν' **είναι κ' οι** θαμπές του χρυσαφιού κοιλάδες,
κι απ' την πηγή δεν έπιαμε του μάγου φεγγαριού.

Θα βρούμε κάπου τους καλούς της νύχτας κεραστάδες,
μα είναι τα χείλη ανέγγιχτα του μαύρου ποτηριού.

Τα δίχτυα μας θα **ρίξουμε σε** δάση **από** κοράλια,
τον άλικο θα **φέρουμε μες στον** αγέρα ανθό.

Δεν είναι από τους κάμπους μας γεμάτα τ' ανθογνάλια,
δε βρίσκει το μολύβι μας ακόμα το βυθό²⁹.

10) Όμως είναι κανστικός όταν εκτιμά τα ποιήματα της περιόδου πριν από τον *Αλαφροϊσκιωτο*, που ο Σικελιανός δημοσίευσε σε εφημερίδες και περιοδικά της εποχής (1902-1905), από τα δεκαοχτώ ως τα εικοσιένα του δηλαδή χρόνια. Και τα εκτιμά ως επηρεασμένα από συμβολισμούς, αισθητισμούς, βόρειες μπαλλάντες κ.λπ. ξεχνώντας προφανώς πως και ο ίδιος έχει γράψει μπαλλάντες³⁰.

29. Μάρκον Αυγέρη, *σικελιανός*, ό.π. σ. 18.

30. Μάρκον Αυγέρη, *σικελιανός*, ό.π. σ. 16.

11) Έτσι κι αλλιώς όμως τα είχε σιωπηρώς απορρίψει ο ίδιος ο Σικελιανός, αφού δεν τα συμπεριέλαβε στην πρώτη έκδοση του *Λυρικού Βίου*. Ο Αυγέρης φτάνει στη διατύπωση πως στον *Αλαφροΐσκιωτο* «πετάει με τα δικά του φτερά»³¹. Μπορεί βέβαια ο Σικελιανός να γράφει:

Ξένο δεν σου εχαράκωσε
στεφάνι το κεφάλι³²,

εννοώντας πως δεν έχει δεχτεί επιδράσεις. Πώς όμως εδώ ο Αυγέρης δεν βλέπει τους αρχαίους, το δημοτικό τραγούδι, τον Nietzsche, και τον D' Annunzio;

Ακόμα και τυπογραφικά ο *Αλαφροΐσκιωτος* είναι πανομοιότυπος σχεδόν με το *Laus Vitae*. Αλλά και μεις δεν πρέπει να ξεχνάμε πως τον Μάιο του 1917 ο Αυγέρης δημοσιεύει στο περιοδικό *Λόγος* δύο ποιήματα τα «*Laus Deo*» (Απόσπασμα) και «*Laus Deo*», τον Νοέμβριο του ίδιου χρόνου³³.

12) Ο Αυγέρης διακρίνει λιγότερο πλαστικές παραστάσεις στα ποιήματα που γράφθηκαν στη δεκαετία του '30, εποχή δηλαδή των αριστουργημάτων του Σικελιανού, των «Ορφικών»: («Ο χορός του Πινδάρου», «Το βρέφος», «Δαίδαλος», «Η αυτοκτονία του Ατξισιβάνο», «Ιερά Οδός», «Στ' Όσιου Λουκά το μοναστήρι», «Haute actualité», «Αττικό») και των «Ιμέρων» (που τους αναφέρει ως «Ιάμβους»), όπου ανάμεσα στα άλλα η «Λιλιθ», η «Μελέτη θανάτου» και το «Μέγιστον Μάθημα» αποτελούν σταθμούς στην ποίησή μας.

13) Όσο για τον *Πρόλογο στη Ζωή*, που τον βρίσκει γεμάτο ανισότητες ο Αυγέρης, δεν μπόρεσε να αντιληφθεί πως εκεί μέσα παίζεται το δράμα της ζωής και της τέχνης, ιδιαίτερα της Ποίησης, και ότι, όπως οι μεγάλοι φιλόσοφοι, προσπαθεί κι αυτός να συμβάλει στη θεμελίωση της Ποίησης - Πράξης³⁴.

14) Και βέβαια δεν έγραψε το τελευταίο μέρος του *Προλόγου στη Ζωή* «επειδή είχε βαρεθεί αυτή την ποιητική μορφή που τον άφηνε ανικανοποίητο» αλλά γιατί, όπως έδειξα στη μελέτη μου «»Το Κατορθωμένο Σώμα» ένα ακατόρθωτο βιβλίο του Άγγελου Σικελιανού», ο ποιητής δημοσίευσε το 1946 την τελευταία «Συνείδηση», αυτή της «Προσωπικής Δημιουργίας», γιατί τόσο χρόνια πάσχιζε, με τον τίτλο «Το Κατορθωμένο Σώμα», να γράψει ένα πεζό βιβλίο κατά τον τρόπο των μυστικών, όπου ήθελε να δείξει τι εννοούσε ως «Κατορθωμένο [= μνημένο] Σώμα»³⁵.

15) Όσον αφορά δε στο «χαοτικό» των κειμένων του Σικελιανού όπως

31. Μάρκου Αυγέρη, *σικελιανός*, ό.π. σ. 16.

32. Άγγελου Σικελιανού, «Άκουσμα», *Αλαφροΐσκιωτος*, *Λυρικός Βίος* Α', Φιλολογική επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ίκαρος, Αθήνα 1965, σ. 88.

33. Για τις περιπέτειες του Αυγέρη του «*Laus Deo*» βλ. Άντα Κατσίκη - Γκιβαλου, *Φιλολογικές Διαδρομές*, Από τον Παλαμά στον Βρεττάκο, Οδυσσεάς, Αθήνα 1990, σσ. 146-150.

34. Βλ. και Αθηνά Βογιατζόγλου, *Η μεγάλη ιδέα του λυρισμού*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1999.

35. Βλ. Ρίτσα Φράγκου - Κικιλία, Άγγελος Σικελιανός, *Βαθμίδες Μύησης*, ό.π.

ισχυρίζεται ο συγγραφέας, δεν καταλαβαίνω γιατί πρέπει να χαρακτηρίζεται ως χασοτικό ένα κείμενο που απαιτεί προϋδασμένο αναγνώστη και συστηματική ανάγνωση.

16) Αυτό που φαίνεται επίσης στον Αυγέρη ως «περιφρόνηση προς τον όχλο», προφανώς είναι ένας υπαινιγμός του στη σχέση του Σικελιανού με τον Πλάτωνα. Και εδώ βεβαίως η συζήτηση σ' ένα γενικότερο επίπεδο έχει γίνει, αν και υπάρχουν ακόμη περιθώρια πολλά. Ο Σικελιανός δεν περιφρονούσε τον λαό. Απλώς μεμφόταν αυτούς που δεν ήθελαν να καταλάβουν και δούλευαν για προσωπικό τους όφελος, χωρίς να νοιάζονται για το σύνολο, για την παγκόσμια, στο πνευματικό επίπεδο, ενότητα.

17) Σχετικά τώρα με το «θέατρο» του Σικελιανού ο Αυγέρης φαίνεται να μην διαθέτει ούτε πραγματολογική ενημέρωση. Δηλαδή: Ο τελευταίος *Ορφικός Διθύραμβος* ή *Ο Διθύραμβος του Ρόδου* δεν γράφηκε το 1925 (σ. 57) αλλά το 1932, και δεν έχει τη μορφή τραγωδίας αλλά διθύραμβου. Η *Σίβυλλα*, για το περιεχόμενο της οποίας, για μια και μοναδική φορά, ο Αυγέρης ειρωνικά γράφει πως ήταν εύκολο να προδικαστεί η επερχόμενη φασιστική επίθεση των ιταλών το 1940, (σ. 63) φέρεται ως ημιτελής ακόμη από το 1927³⁶. Στον *Θάνατο του Διγενή* τον τίτλο *Χριστός Λυόμενος* δεν τον έδωσε ο Σικελιανός αλλά ο Πρεβελάκης³⁷ κ.ά.τ.

18) Ο Αυγέρης θεωρεί πως οι τρεις πρώτες τραγωδίες του Σικελιανού δεν αξίζουν γιατί διαπνέονται από μια παγανιστική θρησκευτικότητα³⁸. Απορώ πώς κάτω από το επίστρωμα δεν διακρίνει ότι και οι τρεις αυτές τραγωδίες είναι μια κραυγή ελευθερίας κι ενότητας. Στέκεται μόνο στον *Χριστό στη Ρώμη* και στον *Διγενή* όπου η αντίσταση και η επανάσταση είναι ιδιαίτερα ευανάγνωστες. Κι όταν ο Σικελανός μιλάει για θρησκευτικότητα, εννοεί εκείνη τη θρησκευτικότητα που περιέβαλλε το μυστικό των αρχαίων μυστηρίων. Και το μυστικό αυτό –αν τα αρχαία κείμενα έχουν αποσυμβολιστεί σωστά– δεν ήταν άλλο παρά η καλλιέργεια της εσωτερικής ελευθερίας και αξιοπρέπειας στην αναμέτρησή μας με τον θάνατο.

19) Η ελληνολατρία του Σικελιανού δεν είναι μια ρομαντική προσήλωση στα περασμένα αλλά μια δυναμική για να αντιμετωπιστεί το παρόν και να χτιστεί το μέλλον.

20) Ο Αυγέρης ελάχιστα ασχολήθηκε με τη λογοτεχνικότητα του έργου του Σικελιανού κι όταν το έκανε τη βρήκε «καλύτερη» εκεί που θεώρησε πως

36. Βλ. *The Delphic Word, The Dedication* by Angelo Sikelianos, Translated by Alma Reed, Harold Vino, publishers, New York 1928, p. [d] όπου και κατάλογος έργων του Σικελιανού. Το 1928 η *Σίβυλλα* φέρεται ως ημιτελής αλλά ως τελειωμένες τραγωδίες αναφέρονται: οι «*Δαίδαλος*, *Ασκληπίος*, *Αριάδνη*». Βλέπε και Γ. Π. Σαββίδης, *Λυχνοστάτες για τον Σικελιανό*, Εισαγωγή και επιμέλεια Αθηνά Βογιατζόγλου, Ερμής, Αθήνα 2003, σσ. 87, 89, 97, 363.

37. Βλ. Άννα Σικελιανού, *Η ζωή μου με τον Άγγελο*, Εστία, [1985], σ. 193.

38. Passim στο κεφ. II «Το θέατρό του» σσ. 53-92.

υπηρετεί ένα όραμα, που ταυτιζόταν με το δικό του.

21) Το κείμενο είναι θολό, επαναλαμβάνω, μοιάζει να είναι γραμμένο από μνήμης. Στηριζώ δε την άποψή μου αυτή στους παρακάτω λόγους:

α) Στη σελίδα 15 ο Αυγέρης γράφει: «Η Ελένη, αδελφή του Σικελιανού, έφυγε κι άρχισε να ζει μια πλανητική ζωή στα ξένα. Ο Σικελιανός, που πολύν καιρό τη θυμάται με πίκρα, σε κάποιους στίχους του στις “Ραψωδίες του Ιόνιου” κάνει υπαινιγμό γι’ αυτή την κακοτυχία της».

*Κ' εσύ, ω ωραία, τρισεύγενη
που η ξενιτειά εφαρμάκωσε
το γαίμα σου, ω κατάρρα...*

Το παραπάνω απόσπασμα δεν ανήκει στις «Ραψωδίες του Ιόνιου» αλλά αποτελεί την αρχή του τριακοστού ποιήματος του *Αλαφροΐσκιωτου*, που τιτλοφορείται «Η πίκρα».

β) Παρακάτω αναδημοσιεύονται: Α = το πρώτο ποίημα που δημοσίευσε ο Σικελιανός στο περιοδικό *Διόνυσος* τον Απρίλη του 1902 με τον τίτλο *Ballades I*, Β = αναδημοσίευση Αυγέρη (σ. 211), Γ = δημοσίευση Γ. Π. Σαββίδη *Λυρικός Βίος* ΣΤ', *Τκαρος*, Αθήνα 1969 (σ. 15):

BALLADES [Α]

[Β]

I

*Παντρεύονται δυό σύγγεφα
Μές τη σιγή τη στοιχειωμένη
Η μαύρη Νύχτα είνε νουνός
Βρυκόλακες οι καλεσμένοι.*

*Παντρεύονταν δυό σύννεφα
μές τη σιγή τη στοιχειωμένη,
η μαύρη νύχτα ήταν νουνός,
βρυκόλακες οι καλεσμένοι.*

*Μέσα στα δάση -ιδές- δυό νησοί
Το πρώτο δίνουνε φιλή τους
Ζηλεύει ο γάμος τ' Ουρανού,
Καί πέφτει -ωιμέ- στην κεφαλή τους.*

*Μέσα στα δάση, δές, δύο νιοί
το πρώτο δίνουνε φιλή τους,
ζηλεύει ο γάμος τ' ουρανού
και πέφτει, ωιμέ, στην κεφαλή
τους.*

Η αναδημοσίευση της *Νέας Εστίας* σεβάστηκε την πρώτη παρουσίαση³⁹. Οποσδήποτε τις δημοσιεύσεις αυτές θα είχε υπ' όψιν του ο Αυγέρης το 1952, όταν πρωτοεξέδωσε το βιβλίο για τον Άγγελο Σικελιανό, εξαιρουμένου φυσικά του τελευταίου του μέρους, το οποίο είναι η διάλεξη που έδωσε ο Αυγέρης για τον Σικελιανό την 4^η Φεβρουαρίου 1962 στο θέατρο «Κοτοπούλη». Βεβαίως πρόλαβε να δει και τις «φιλολογικές αρχές που κυβέρνησαν» και έκδοση των παραλειπομένων του *Λυρικού Βίου* (τόμ. ΣΤ'). Μάλλον όμως τα γράφει από μνήμης.

39. «Τα λησμονημένα ποιήματα», *Νέα Εστία*, Αφιέρωμα στον Άγγελο Σικελιανό, Χριστούγεννα 1952, σ. 101.

BALLADES [Γ]

I

Παντρεύονται δύο σύγνεφα
 μέξ στη σιγή τη στοιχειωμένη
 η μαύρη Νύχτα είναι νουνός,
 βρυνκόλακες οι καλεσμένοι.
 Μέσα στα δάση, δεξ, δυό νιοί
 το πρώτο δίνουνε φιλί τους
 ζηλεύει ο γάμος τ' Ουρανού,
 και πέφτει, οιμέ!, στην κεφαλή τους! (σ. 15)

Ο Αυγέρης αναδημοσιεύει (σ. 17) και τη δεύτερη Ballade με ελάχιστες διαφορές (ή αβλεψίες) από την πρώτη δημοσίευσή τους. Η *Νέα Εστία* τη δημοσιεύει πανομοιότυπα, μόνο που δεν την παίρνει ο χώρος να χωρίσει το ποίημα σε μια πεντάστιχη και μια εξάστιχη στροφή (σ. 101).

Στο τμήμα του επί μέρους ποιήματος του *Αλαφροΐσκιωτου* που φέρει τον τίτλο «Τα γύρα μου», ο Αυγέρης ή μεταφέρει από μνήμης ή δεν μπαίνει καθόλου στον κόπο να διορθώσει (ή να αναθέσει σε άλλον) τα τυπογραφικά του δοκίμια. Εδώ μάλιστα παραλείπεται και ολόκληρος στίχος.

(1909)

Κάτον, ζευγάρια αλάτρεναν
 Τ' άτια, τ' ανεμοπόδα
 Στ' αλώνια -Από το πέταλο
 Και το στουρνάρι ευώδα
 Σπιθοβολώντας -έλαμπαν-
 Οι αθεμονιές εβάραιναν.
 Να ξαναμπούνε επάλευαν
 Στους σβώλους τα σκουλήκια.
 Ανακοχλάανε στις ελιές,
 Μια βράση τα τζίτζικια.
 Έτρεμε η χλόη ολούθενες.
 Το λυγερόν αγέρι,
 Εσήμαινε αιθερόηχον
 Ψηλά, το μεσημέρι,
 Στις λαγκαδιές εσειόντανε
 Σαν πόταμος, η φτέρη. (σσ. 19-20)

(1966 ΑΥΓΕΡΗΣ)

Κάτον ζευγάρια αλάτρεναν
 τ' άτια τ' ανεμοπόδα,
 στ' αλώνι από το πέταλο
 και το στουρνάρι ευώδα,
 σπιθοβολώντας έλαμπαν,
 οι αθημωνιές εβάραιναν,
 να ξαναμπούνε πάλευαν
 στους σβώλους τα σκουλήκια,
 ανακοχλάαν στις ελιές
 μια βράση τα τζίτζικια,
 [.....]
 το λυγερόν αγέρι
 εσήμαινε αιθερόηχον,
 ψηλά το μεσημέρι,
 στις λαγκαδιές εσειόντανε
 σαν πόταμος η φτέρη. (σσ. 21-22)

Είδαμε το ποίημα στην πρώτη του έκδοση (1909)⁴⁰, καθώς και την «έκδοση» του Αυγέρη. Ας δούμε και την πρώτη συγκεντρωτική (1946)⁴¹ και την πρώτη τυποποιημένη (1966)⁴², εκδόσεις που είχε δει και ο Αυγέρης όταν πραγματοποίησε τη δεύτερή του έκδοση. Να σημειωθεί ότι στην έκδοση του 1909 ο πλαγιότιτλος «Τα γύρα μου» δεν υπάρχει. Διαφορές στην έκδοση του 1946, επέφερε ο ίδιος ο Σικελιανός με συνεργασία του εκδότη του Γιάννη Σκαζίκη, ο δε Σαββίδης μαρτυρεί ο ίδιος την εκδοτική του λογική στα σημειώματα του Πεξού Λόγου του Σικελιανού (1978-1985).

(1946)

Κάτου ξευγάρια αλάτρεναν
τ' άτια, τ' ανεμοπόδα
στ' αλώνια -από το πέταλο
και το στουρνάρι ευώδα
σπιθοβολώντας -έλαμπαν-
οι αθεμονιές εβάραιναν
να ξαναμπούνε επάλευαν
στους σβώλους τα σκουλήκια·
ανακοχλάανε στις ελιές
μια βράση τα τζιτζίκια.

Έτρεμε η χλόη ολούθενες.
Το λυγερόν αγέρι
εσήμαινε αιθερόηχον
ψηλά το μεσημέρι·
στις λαγκαδιές εσειόντανε
σαν πόταμος, η φτέρη. (σσ. 21-22)

(1966 ΣΑΒΒΙΔΗΣ)

Κάτου, ξευγάρια αλάτρεναν·
τ' άτια τ' ανεμοπόδα
στ' αλώνια -από το πέταλο,
και το στουρνάρι ευώδα
σπιθοβολώντας -έλαμπαν·
Οι αθεμονιές εβάραιναν·
να ξαναμπούνε επάλευαν
στους σβώλους τα σκουλήκια·
ανακοχλάανε στις ελιές
μια βράση τα τζιτζίκια.

Έτρεμε η χλόη ολούθενες.
Το λυγερόν αγέρι
εσήμαινε αιθερόηχον
ψηλά το μεσημέρι·
στις λαγκαδιές εσειόντανε
σαν πόταμος η φτέρη. (σσ. 95-96)

γ) Ο Αυγέρης υποπίπτει και σε άλλα σφάλματα. Γράφει π.χ. «Ραψωδιές στο Ιόνιο» (σ. 26) αντί για «Ραψωδιές του Ιονίου», γράφει «η σειρά με τους τίτλους Ταμβοι κι Ορφικά» (σ. 33) αντί «οι σειρές Ίμεροι...».

δ) Επίσης ο Αυγέρης συνηθίζει να γράφει: «όπως λέει κάπου» (ο Σικελιανός) ή παραθέτει αδέσποτα στίχους χωρίς να γράφει πού ανήκουν, π.χ.
α, πώς ακούγονταν ο ρόχτος του πελάου στα βράχια απάνω,
καθώς τα κύματα ολένα απ' της νυχτός τον άνεμο μεθούσαν.

40. Άγγελος Σικελιανός, *Αλαφροίσκιωτος*, Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, εν Αθήναις [1909] σ. 19.

41. Άγγελου Σικελιανού, *Αλαφροίσκιωτος*, *Λυρικός Βίος* Α', εκδ. «Οι φίλοι του Βιβλίου», Αθήνα 1946, σ.

42. Άγγελου Σικελιανού, «Αλαφροίσκιωτος» *Λυρικός Βίος*, Α' Φιλολογική επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδη, Ίκαρος, Αθήνα 1966, σ. 95.

Και συνεχίζει «Όπως λείει κάπου, βλέπει στη ζωή “το Πνέμα της μεγάλης προαιωνίας Μέθης” που κάνει τα στοιχεία να παρουσιάζονται σ’ αδιάκοπη δράση, σε μια μεθυσμένη αέναη ανάταση» (σ. 26). Πρόκειται βέβαια για τους στίχους 11-12 και 45-46 του ποιήματος «Μέγιστον μάθημα», που πρωτοδημοσιεύτηκε στη *Νέα Εστία* την 1 Δεκεμβρίου 1942. Οι στίχοι 45-46 αποτελούν απάντηση Ιεροφάντη στο ερώτημα Οσίων:

τ’ είναι ο άνεμος που πνέει ετούτος...

και είναι οι εξής:

Πνέμα εχύθη μέσα σ’ όλα,

πνέμα της Μέθης της προαιωνίας της μεγάλης.

ε) Και συνεχίζει ο Αυγέρης στη σελίδα 43: «Στον Πρόλογο στη Ζωή», λόγου χάρη, ρωτάει κάπου, για ποιούς θα τραγουδήσει το τραγούδι του, «“για τους ανθρώπους, που, ως τα δέντρα που φυτρώνουνε σιμά στο δρόμο, είναι όλοι σκονισμένοι και θαμποί απ’ το πατημένο χώμα που σηκώνουνε οι άνεμοι κι η βροχή;”». Αυτό το «κάπου» είναι οι στίχοι 89-97 από τον «Ερωτικό Ύμνο» της Συνείδησης της Γυναίκας. Οι παρακάτω:

Για ποιους

θα τραγουδήσουμε τον Έρωτα;

ω στα βάθη της καρδιάς μου καταβιάη,

ρίγος άναρχο, σφοδρό;

Για ποιους ανθρώπους,

που ως τα δέντρα που εφυτρώσανε σιμά στο δρόμο

είν’ όλοι σκονισμένοι και θαμποί

απ’ το πατημένο χώμα

που σηκώνουμε οι άνεμοι και οι τροχοί,

[...]⁴³

στ) Συνεχίζει επίσης ο Αυγέρης: «Και σε κάποιο άλλο τραγούδι του λείει αγέρωχα»:

Ω αθάνατη, δεν ήπιαμεν εκεί που πίνει η αγέλη,

σ’ άδειας που σέρνεται ζωής το χνάρι ταπεινή.

Το «άλλο τραγούδι» όπου ο Σικελιανός «λέει αγέρωχα ...», είναι οι στίχοι 93-94 του «Ύμνου στην Ελένη» από το «Πάσχα των Ελλήνων»⁴⁴.

ζ) Και το Ανοιχτό Υπόμνημα στην Μεγαλειότητά του, που γράφηκε κι εκδόθηκε το 1922, ο Αυγέρης το τοποθετεί στο 1920 (σ. 46). Για τον *Τελευταίο Ορφικό Διθύραμβο* ή τον *Διθύραμβο του Ρόδου* που τελείωσε και τυπώθηκε το 1932, σημειώνει «γραμμένο εκεί γύρω στα 1925» (σ. 57), όπως προαναφέρθηκε.

43. Αγγελου Σικελιανού, *Λυρικός βίος*, τ. Γ’, Φιλολογική Επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδη, Ίκαρος, Αθήνα 1966, σ. 123.

44. Αγγελου Σικελιανού «Ο Ύμνος στην Ελένη», «Πάσχα των Ελλήνων», *Λυρικός Βίος*, Δ’, Φιλολογική επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδη, Ίκαρος, Αθήνα 1967, σ. 56.

η) Το μεγαλύτερο όμως λάθος του Αυγέρη είναι πως αντιμετώπισε το έργο του Σικελιανού μέσα από τη δική του κοινωνικοπολιτική θέση. Παρά ταύτα το άρωμα που βγαίνει από το βιβλίο του για τον Σικελιανό ονομάζεται θαυμασμός και αγάπη. Αλλιώς άλλωστε πώς εξηγούνται τα παρακάτω που πρώτος επεσήμανε ο Μηνάς Δημάκης: «Κ' ενώ βρισκόμαστε ακόμη στην πρώτη περίοδο του Αυγέρη, βλέπουμε η ποίησή του να μεταβάλλεται, να εκλεπτύνεται, αποβάλλοντας τον πρωτογονισμό της, και στα θέματα και στη λεκτική χλιδή της δημοτικής που τον χαρακτήριζε, στρεφόμενη σε καταστάσεις ατομικής συγκίνησης και σε μία ποιητική γλώσσα, μουσικότερη, αισθητικότερη, σε μία στιχουργία εντελέστερη, με άψογη χρήση του ομοιοκατάληχτου δεκαπεντασύλλαβου. Αυτά θα τα παρατηρήσουμε σ' ένα αρκετά μακρύ ποίημα με τίτλο “Στον Έρωτα” που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό “Λόγος” στα 1919 (εμείς το βλέπουμε στην “Ανθολογία” του Αποστολίδη) και σε δυό ποιήματα αρκετά εκτεταμένα κι αυτά, την “Προσευχή Α” και “Προσευχή Β” που βρίσκουμε στην ανθολογία του Τέλλου Άγρα “Οι Νέοι”, που κυκλοφόρησε στα 1922.

Όμως στα ποιήματα αυτά ο Αυγέρης δεν παρουσιάζεται προσωπικός ποιητής. Ακολουθεί κατά πόδας τον Άγγελο Σικελιανό και το αριστούργημά του, το “Μήτηρ Θεού”. Η “Μήτηρ Θεού” δημοσιεύτηκε, καθώς ξέρουμε, στο “Λόγο”, σε πέντε τεύχη, από το Μάιο του 1917 ως το Φεβρουάριο του 1919. Δεν είχε καλά - καλά τελειώσει η δημοσίευση και θα παρουσιάσει ο Αυγέρης, στο ίδιο περιοδικό, το δικό του ποίημα “Στον Έρωτα”.

*Τον κρύφιον έρωτα στο φως τον έχεις οδηγήσει
τώρα στον ήλιο ανθός πολύς, σε κάθε ανθό μελίσσι.
Ήβρε η ψυχή παράδεισο κι ο λογισμός Απρίλη,
κι άλικά ρόδα να κρατώ η Αγάπη μόχει στείλει.*

Το πρότυπο -η “Μήτηρ Θεού”- είναι τόσο συντριπτικό, ώστε με όλην την ομορφιάν και τη δύναμη των εικόνων που έχει, αναμφισβήτητα, το ποίημα του Αυγέρη, χάνει πολύ από τη νοερή σύγκριση. Το ίδιο συμβαίνει και με τις δυό “Προσευχές Α και Β”, που οπωσδήποτε δεν έχουν και την ίδια δύναμη και λάμψη που έχει το προηγούμενο ποίημα.

*Ήλιος της νίκης στην καρδιά 'ναι η όψη σου υψωμένη,
κι' ακούω γλυκειά η Παράδεισο να πνέει κι' ερωτεμένη.
Στη δέησή μου, ως στ' Άγιο το Μαντήλι ας κυματίσει,
θαμπωτικά αγγελόκρινα ύπνος να πλημμυρίσει.»⁴⁵*

Πολλές φορές ο Αυγέρης, στα γραφόμενά του για τον Σικελιανό, υποτάσσεται σε πολιτικές σκοπιμότητες, παραπαίει, αναθεωρεί, αυτοαναιρείται.

45. Πεφ. *Νέα Εστία*, τ. 94, 15-11-1973, σσ. 1514-1515.

Παρά ταύτα έδωσε ένα κείμενο ευγένειας, αγάπης και αισθητικής αγωγής. Πέραν τούτου ο Αυγέρης ήταν σε θέση να γνωρίζει πως ο Σικελιανός ήταν μεγάλος ποιητής⁴⁶, ο οποίος τον τιμούσε με τη φιλία και την αγάπη του, όπως φαίνεται και στο παρακάτω γράμμα που του έγραψε την 16^η Μαΐου 1946, σαρανταπέντε χρόνια μετά την πρώτη τους συνάντηση, όταν διάβασε άρθρο του στα *Ελεύθερα Γράμματα*.

«Αυγέρη μου, να νιώθω τον πνευματικό σφυγμό μου σύμφωνο με τον δικό σου, αυτό μου ξαναχύνει μες στις φλέβες το καλύτερο της Νιότης μας. Διαβάζοντάς σε χτες, ακούμπησα στην υψηλή πνευματική φιλία μας καθώς ο «Ανταίος στη Γη»»⁴⁷.

46. Δες και Κ. Ι. Δεσποτόπουλου «Ο Σικελιανός και τα μυθικά σύμβολα» στο βιβλίο του *Φιλολογικά*, Φέξης, Αθήναι 1964, σσ. 87-91.

47. Βλ. Άντα Κατοΐκη - Γκιβαλου, *Φιλολογικές ...* ό.π. σ. 190.